

ՄԻՋՆԱԿԱՐԳԻ «ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՂԲԻՒՐ» ՇԱՐՔ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՏԵՏՐԱԿ 2

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔԻՐՔՃԵԱՆ - ՄԱՐՕ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ-ՔԻՐՔՃԵԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	էջ
1. ԲԱՌԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ	2
2. ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ	8
3. ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՅՈԳՆԱԿԻՆ. ԳՈՅԱԿԱՆԱՐԱՐ ԳՈՐԾԱԾՈՒԱԾ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ԹՈՒԱԿԱՆ ԱԾԱԿԱՆՆԵՐ	13
4. ԱՆՉՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ (ԱՆԴՐԱԳԱՐՉ/ՓՈԽԱԳԱՐՉ) - ՅՈՒՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ	18
5. ՅԱՐԱՔԵՐԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ - ՀԱՐՑԱԿԱՆ ԱԾԱԿԱՆ ԵՒ ԴԵՐԱՆՈՒՆ	24
6. ՍԱՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ - ԱՆՈՐՈՇ ԱԾԱԿԱՆ ԵՒ ԴԵՐԱՆՈՒՆ	31
7. ԲԱՅ - ՍՏՈՐԱԳԱՍԱԿԱՆ ԵՒ ԴԵՐՔԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐ	37
8. ԲԱՅ-ՍՏՈՐՈԳԻՉ (Ա) - ՆԵՐԳՈՐԾԱԿԱՆ ԵՒ ՉԷԶՈՔ ԲԱՅԵՐ	45
9. ԲԱՅ-ՍՏՈՐՈԳԻՉ (Բ) - ԿՐԱՒՈՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ. ՎԻՃԱԿԻ ԲԱՅԵՐ	49
10. ԵՆԹԱԿԱՅ	53
11. ԵՆԹԱԿԱՅԻ ՍՏՈՐՈԳԵԼԻ	60
12. ԲԱՑԱՅԱՅՏԻՉ - ՅԱՏԿԱՅՈՒՑԻՉ	65
13. ՈՒՂԻՂ ԽՆԳԻՐ - ԱՆՈՒՂՂԱԿԻ ԽՆԳԻՐ	70
14. ՊԱՐԱԳԱՆԵՐ - ՏԵՂԻ, ԺԱՄԱՆԱԿԻ, ՉԵԻՒ	76
15. ՊԱՐԱԳԱՆԵՐ - ՆՊԱՏԱԿԻ, ՊԱՏՃԱՌԻ, ԸՆԿԵՐԱԿՅՈՒԹԵԱՆ	80

«ՏԵՏՐԱԿ»ՆԵՐՈՒՆ ԱՌԻԹՈՎ

Ընդհանուր հասցեով «Հայրենի Արցախ» ընթերցարանի լրացուցիչ, կու գայ գրառելու
և հարցազրույցի համար հարցազրույցի մեջ: Ըստ էության, Տետրակներու աշխատանքը
ստանդարտացված «ստանդարտ» է և ստեղծվել ընթերցանութի մը իրր նիւթ է՝ մեթոտ: Խճողումի
ստանդարտացումը, որով ստանդարտացումը էր այս կրթանքը իր վարժութիւններով:

Ընդհանուր հարցում, ինչպէս նախորդներու, ըստ է կրկնութեան գնով շեշտել ամբողջ
ստանդարտացումը ստանդարտացումը էր ըստին:

2. Քրթակներու միջոց է մեթոտի ստանդարտացումը լեզուի ուսուցման համար - այս էր ու
կը մնայ քերականութեան կոչումին մեր պատկերացումը՝ Միջնակարգ-Երկրորդականի դա-
սարաններն ի վեր: Քերականութիւնը՝ իրր լեզուաբանական-տեսական կրթանք՝ լրի դուրս
կը ձգուի այս սահմաններէն: Բացառումին դրդապատճառները մանկավարժական են, բայց
նաե՛ր իրական-գործնական. կրթական բարձրագոյն հիմնարկի յատուկ նիւթեր ու մեթոտ՝ ան-
յարիք են 12-15 տարեկան պատանի-պատանուիներու ե՛ր մտակառոյցին ու շահագր-
գռութիւններուն, ե՛ր կարիքներուն ու բացերուն: Յատկապէս Միջնակարգի երեք-չորս կար-
գերուն ու անոնց խճողեալ դասացուցակներուն մէջ, պարտինք ի գործ դնել բոլոր միջոցները՝
կարելի անթերիութեամբ կիրառական հայերէն սորվեցնելու համար - լեզուն ճիշդ գրել, ճիշդ
կարդալ-արտասանել, նաեւ -մինչեւ իսկ- ճիշդ խօսիլ... Մեր ուսուցիչներուն լա՛ւ ծանօթ պայ-
մաններու մէջ, ու Սփիւռքի մինչեւ «լրի հայախօս» գօտիները ներառեալ, այս ստանդաներ-
թութիւններէն անդին ամէն գիտելիք, ամէն նիւթ, ուզուի կամ ոչ, պերճանք է:

2. Ուրեմն, «Աշխատանքի Տետրակ»ներով ջանացած ենք քերականութեան նիւթը տալ խիստ
ու գտնուած՝ իրր ուղեցոյց վարժութիւններու, որոնք կը գրառեն կարեւոր մասը, դասատրուած
էջի՛ն իսկ վրայ կատարուելու յարմարութեամբ: Կարիք չունինք բնորոշելու վարժութիւններու
ոճն ու տեսակները. արդէն առաջին ուշադիր ակնարկով մը՝ մեր գործակից-ուսուցիչները պի-
տի նկատեն, որ անոնք ունին «կառուցային» ներշնչում, կը միտին լեզուամտածողական ան-
բողջներու ընկալման/ստեղծման գործարկումով: Ուսուցիչներուն ժամանակը խնայելու մը-
քով, պատրաստած ենք ու կրնանք տրամադրել «առարկայական» վարժութիւններու պատաս-
խանները: Բայց ստուգումներ («գրառք») ա՛լ աւելորդ նկատած ենք այս մակարդակին:

Հոս դարձեալ նշենք, որ «Տետրակ»ներու ձեւատրման մէջ (ինչպէս օրին՝ «Հայրենի Ար-
քիւր»ներու մշակումին), խորհրդատուութիւնն ու բարեկամական քաջալերանքը վայելած ենք
վաստակատր պաշտօնակիցներու, մասնատրապէս Գեորգ Գանտահարեանի, Լուսին Մալի-
եանի եւ Շադիկ Սկրտիչեանի:

(Հար՝ երեւի կողք մտաւ)

3. Քերականութեան նիւթի աւանդման մէջ, իբր լեզուամտածողութեան կաղապար-ստորագոյթիւններ, ոչ-անտեսելի տեղ ունին **խօսքի մասերը կամ բառի տեսակները**: Անոնց ներկայացումը կը մնայ կարեւոր, նոյնիսկ եթէ, ինչպէս մեր հեռանկարին մէջ, քերականութեան բուն քիրախը լեզուի ճիշդ գործարկումն է: Ու մէկէ աւելի պատճառներ ունինք հոս՝ այդ ներկայացման համար, արեւելահայ (եւ գրաբարեան) համակարգին փոխարէն, պահպանելու խօսքի մասերու արեւմտահայ աւանդական դասակարգումը.-

- Գոյական (անուն).

- Բայ.

- Դերանուններ՝ անձնական, յարաբերական, ցուցական, ստացական, հարցական, անորոշ.

- Ածականներ՝ որակական, ցուցական, բուական, հարցական, անորոշ.

- Ապա՝ յաջորդաբար՝ Մակբայ. Շաղկապ. Կապ. Չայնարկութիւն. Յօդ:

4. Շատ ամփոփ՝ հոս կը բուենք մեր նախընտրութեան պատճառները.-

- Աւելի քան հարիւրամեակէ մը ի վեր, արեւմտահայ մանկավարժներու կողմէ մշակուած այս դասակարգումը՝ սկսած Պոլսէն՝ փոքր տարբերակումներով շարունակած է ու կը շարունակէ ճանաչում գտնել Սփիւռքի տարածքին:

- Այս դասակարգումը, բուական տարբեր՝ դասական լեզուներու (հին յունարէն, լատինարէն, գրաբար) որդեգրածէն, **աւելի հաշտ է ժամանակակից լեզուամտածողութեան հետ**. նաեւ շատ աւելի մատչելի՝ մանկա-պատանեկան մտակառոյցներուն:

- Արդէն օրին ներշնչուած՝ մշակութային «բաց» համակարգի տէր արեւմտեան լեզուներու քնորդներէն, արեւմտահայերէնը այսօր կը շարունակէ գոյակցիլ նոյն այդ ճիւղի լեզուներուն հետ (անգլերէն, ֆրանսերէն...): Երբեմն եռալեզու, նոյնիսկ քառալեզու կրթական կացութիւններու մէջ, **հայերէնի եւ միւս լեզուներու լեզուա-քերականական համակարգերու նոյնութիւնը՝ զգալի թեթեւացում է արեւմտահայ մանուկին ու պատանիին համար**. մինչ դասական համակարգը՝ շփոթումի եւ տրամաբանական մտակառոյցներու խախտումի պիտի առաջնորդէր:

- Դիշդ է, որ արեւելահայերէնը կը հետեւի դասական լեզուներուն, ուրեմն նաեւ գրաբարին (այլ հարց՝ պատմականօրէն ռուսերէնի միջնորդումով...): Ամէն պարագայի, եւ որքան ալ բաղձալի ըլլայ հայերէնի գոյգ ճիւղերու մերձեցումը այս մարզին՝ ինչպէս այլ մարզերու մէջ, - առնուազն մանկավարժական տեսանկիւնէ անընդունելի է **արեւմտահայերէն քերականութեան ենթարկումը ձեւաբանական այդպիսի կաղապարներու**: Լաւ պիտի ըլլար՝ մեր կրթական պատասխանատուները **աւելի մօտէն քննէին արեւելահայերէն քերականական համակարգի նորամուտ -ու մեքենական- այս կիրարկումը արեւմտահայ կրթական համակարգէն ներս, դիրքորոշուէին անոր հանդէպ**: Առանց մանրամասնելու, ճշդենք, որ կ'ակնարկենք «Գոյական անուն», «Ածական անուն», «Թուական անուն» եզրերու ստեղծած շփոթին. ապա միւս անուններու (ցուցական, անորոշ, հարցական...) ընկալման իբր «դերանուն»՝ իսկական դերանուններու կողքին, իր ստեղծած երկրորդ աստիճանի շփոթով: Եւ այսպէս շարունակաբար...

* * *

Քերականութեան կրթանքի ծառայական, օգտակար հանգամանքին այս շեշտումը, անտարբեր՝ լեզուաբանական-տեսական դիրքորոշումներու քաշքշուքին, կը ձգտի՝ **միջոցներու առաւելագոյն կեդրոնացումով ու լեզուամտածողական կենդանի գործարկումով՝ արեւմտահայ աշակերտը հասցնելու մայրենի լեզուի լաւագոյն տիրապետումի մը**:

1

ԲԱՌԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ա - Հոմանիշներ, Նոյնանիշներ

- Իմաստի փոքր տարբերություն ունեցող բառեր կը կոչուին հոմանիշներ: Այսպես՝ *հզոր* եւ *ուժեղ*:
- Առհասարակ, հոմանիշները չեն կրնար ուղղակի փոխարինել մէկը միւսը, ճիշդ՝ իմաստով այդ փոքր տարբերութեան պատճառով:
- Բայց երբեմն երկու հոմանիշներ բնաւ չեն զանազանուիր. այդ պարագային՝ անոնք նոյնանիշներ են: Այսպէս՝ *լալ* եւ *արտասուել*: Այսպիսի պարագայի, երկու նոյնանիշները մէկը կրնայ նուազ գործածական դառնալ եւ նոյնիսկ լրիւ ելլել գործածութենէ:

Նկատենք.-

- Երբեմն, նոյն իմաստին համար երկու տարբեր բառերու գործածութիւնը, նաեւ ասոր հետեւող շփոթն ու սխալը, կը բխին արեւմտահայերէն-արեւելահայերէն տարբերութիւններէ: Այսպէս՝ *բաշնէ-չգեկ, չգեկ-բողնեկ, վայրկեան-րոպէ, երկվայրկեան-վայրկեան...*

1. Նախադասութիւններուն մէջ, նշուած բառերը փոխարինէ՛ ցանկին հոմանիշ բառերով.-
շող - հոսիլ - բացուածք - գուռ - ակ - հովիտ - ժայթքել - գիրկ - պզգիկ - փայլք - ցափարակ

- Աղբիւրը (.....) կը բխի (.....) ժայռին ծոցէն (.....):
- Վարը անիկա կը կազմէ հարթ (.....) յատակով փոքր (.....) աւազան (.....) մը, որ միւս ծայրէն ելք (.....) մը ունի:
- Ջուրը առու կը դառնայ ու կը վազէ (.....) դէպի ձորը (.....):
- Արեւու լոյս (.....) ինկած է ջուրին մէջ, եւ անոր ցոլացումը (.....) աչք կը շլացնէ:

2. Նոյն հրահանգը: Բայց այս անգամ նախադասութիւններու բառերը չեն ճշդուած. դո՛ւն պիտի գտնես զանոնք եւ պիտի գրես վարը տրուած հոմանիշներուն դէմ.-
 ա. Ջուրը ճամբորդած է երկրի փորին մէջ, անցած է հորի խոր շերտերէն:
 - խաւ - որովայն

բ. Ջուրը կառուցած է հսկայ քարայրներ, բարձր գմբեթով, սպիտակ կամ գունազեղ շքաքարերով:

- երփներանգ
- առաջացնել
- առաստաղ
- անձառ
- ճերմակ

գ. Շքաքարերը չեն պսպղար, որովհետև արեգակի շող չեն տեսած երբեք:

- ճառագայթ
- փայլփլիլ
- արև

դ. Մարդուն որոնող քայլերը չեն հասած անոնց, եւ գուցէ երբեք չհասնին:

- թերևս
- փնտռող

3. Վարժութիւն 2էն հոս արտագրէ՛ այն գոյգերը, որոնց միջեւ իմաստի ոչ մէկ տարբերութիւն կայ. նոյնանիշ են:

- Հոս կրկին գրէ՛ իրենց անունը՝ գոյգեր

ա.	բ.
գ.	դ.
ե.	զ.
է.	

4. Նետով մը միացո՛ւր նոյնանիշ կամ հոմանիշ գոյգերը.-

- քույր	- հեղուկ
- քարուն	- փոթորիկ
- հող	- առանձնութիւն
- մրրիկ	- բարձրաւանդակ
- վէմ	- մթազոյն
- լոյծ	- կրակ
- հզօր	- լսել
- մեմութիւն	- ծածուկ
- ունկնդրել	- ժայռ
- սարաւանդ	- ուժեղ

5. Խմբէ՛ թիւ 4 վարժութեան հոմանիշները եւ նոյնանիշները՝ գատ սիւնակներու մէջ ու դէմ դէմի գրուած.-

Նոյնանիշներ	Հոմանիշներ
.....
.....

.....
.....
.....
.....

Բ - Հականիշներ (վերաքաղ)

- Իրարու հակառակ կամ մտաւորապէս հակառակ իմաստ ունեցող բառերը կը կոչուին հականիշներ: Այսպէս՝ *մեծ* եւ *պզտիկ*:

- Հականիշ կ'ունենան՝ որակական ածականները (*մեծ - պզտիկ*), որակի իմաստ ունեցող գոյականները (*զօրութիւն - փկարութիւն*) եւ մակբայները (*քաջարար - վարորէն*), երբեմն նաեւ բայերը (*ընդունիլ - մերժել*):

**6. Նշուած բառերը փոխարինէ՛ սկիզբի ցանկէն ընտրելով հականիշներ.-
ընդունիլ - անմիտ - մեծութիւն - վարանուր - յաջողիլ - ստաւելագոյն - ուժեղ -
միտածուած**

ա. Այս ջութին հոսքը շատ տկար (.....) է. պատճառը՝ ետեւի ջրամբարին փոքրութիւնը (.....) ըլլալու է:

բ. Վճռական (.....)՝ յայտնեց մեզի, որ կը մերժէ (.....) այդ հապճեպ (.....) կարգադրութիւնը:

գ. Իմաստուն (.....) մարդը իր հարցերը կը դիմագրաւէ նուազագոյն (.....) լարումով, եւ հազուադէպօրէն կը ձախտողի (.....):

7. Նոյն հրահանգը: Բայց այս անգամ նախադասութիւններու բառերը չեն տրուած. դո՛ւն պիտի գտնես զանոնք եւ պիտի գրես ցանկի իրենց հականիշներուն դէմ.-

ա. Մրրիկները այս նահանգին մէջ հազուադէպ են. օդին չորութիւնն է այս երեւոյթին պատճառը.
. խոնաութիւն յաճախադէպ

բ. Այս փողոցները յաճախ խճողուած կ'ըլլան. մեզի համար անհաճոյ է անոնց աղմուկը:
. սիրելի լռութիւն ամայի

գ. Քաջարար դիմագրաւեց հարցումները, թէւ մի քանին բաւական երկիմաստ եւ դժուար էին:
. դիւրին վատօրէն յստակ
. խուսափիլ

Գ - Նմանաձայններ

- Նոյն ձևով հնչուող-լսուող, բայց տարբեր իմաստ ունեցող բառերը կը կոչուին նմանաձայններ: Այսպես՝ *անցաւ (անցնիլ բայ, կատարեալ անցեալ) եւ անչաւ (քարայր):*
- Նմանաձայնները յաճախ տարբեր ուղղագրութիւն կ'ունենան: Բայց երբեմն անոնք նաեւ ուղղագրութեամբ նման կ'ըլլան. այս զոյգերուն համար գործածուած է ՀԱՄԱՆՈՒՆ բառը: Այսպէս՝ *այր (փղամարդ) եւ այր (քարայր): Կամ՝ կէփ (նշան) եւ կէփ (ծովային կենդանի):*

Նկատենք.-

Բառի մը մէկէ աւելի իմաստներով գործածութիւնը համանուն զոյգ չի կազմեր: Օրինակ, *գուն (չէնք, բնակարան)* բառը, իմաստի պարզ փոփոխութեամբ մը, նշանակած է նաեւ *ոգանատրի փողերու խումբ*: Հոս՝ պարզապէս նոյն *գուն* բառին երկու տարբեր իմաստները ունինք: Մինչ նմանումները (*այր-այր*) ծագումի, իմաստի կապ չեն ունենար. լրի տարբեր կ'ըլլան իրարմէ:

Ց. Գրէ՛ շեղագիր բառերուն իմաստը: Ապա գտի՛ր անոնց նման արտասանուող (բայց քիչ մը տարբեր գրուող) մէկական բառ, գրէ՛ վարը, եւ անոնցմով կազմէ՛ մէկական նախադասութիւն: Այս տեսակի բառեր կը կոչուին բառեր:

- ա. Դաշտը ծածկուած է *ցախերով*, բայց նաեւ փափուկ խտտով, ուր ոչխարներու *հօփեր* եւ *հորթեր* կ'արածին:
- բ. Ըսին, որ մետաղէ *չող* մը գտնուած է քովի *բակին* մէջ, *փուռին* քով. մեր մերենայէն կորսուած ձո՞ղն է արդեօք. ստուգեցէ՛ք:
- գ. Երեսակայեցէ՛ք, *գող* աղուտսին հետքերը մեր տունէն տասը մեթր անդին գտանք. նոյնիսկ *գայլի* հետքեր տեսնուեցան այս ձմեռ:

ա.

ցախ →

հօտ →

հորթ →

բ.

ձող →

բակ →

փուռ →

Գ.

գող →

գայլ →

9. Գրե՛ շեղագիր բառերուն իմաստը՝ այս նախադասութիւններուն մէջ: Յետոյ կազմե՛ երկրորդ նախադասութիւն մը՝ ճիշդ անոր նման գրուող-արտասանուող, բայց լրիւ տարբեր իմաստով՝ համանուն բառով.-

ա. Այրիմ մուտքին, ջուրի հոսանքը շատ խորունկ է, ուշադրութիւն ըրէք:

Այր. ա. իմաստ →

Օրինակ՝ բ. իմաստով →

բ. Այնքան բազմաթիւ են կէտքի որսով զբաղող հսկայ մաւերը, որ այդ կենդանին Երկրի երեսէն անհետանալու վտանգի տակ է:

Կէտ. ա. իմաստ →

Օրինակ՝ բ. իմաստով →

գ. Արտաշէս թագաւորը փոկ մը նետեր է Կուր գետին վրայէն, եւ Ալաններու Սաթենիկ իշխանուհին գերի բռներ է:

Փոկ. ա. իմաստ →

Օրինակ՝ բ. իմաստով →

դ. Մարտի ամենէն տաք կէտին վրայ, սպարապետին յանկարծական երեսունը հրաշք գործեց:

Մարտ. ա. իմաստ →

Օրինակ՝ բ. իմաստով →

ե. Յասմիկը իմ միակ փառս է. ամուսինս միայն մէկ քոյր ունի:

Տալ. ա. իմաստ →

Օրինակ՝ բ. իմաստով →

Դ- Իմաստի մակարդակներ

- Բուն իմաստ, փոխաբերական եւ ասոյթային իմաստներ

- Բառ մը կրնայ գործածուիլ իր բուն, անմիջական իմաստով: Ան կրնայ երբեմն գործածուիլ նաեւ փոխաբերական կամ ասոյթային իմաստներով: Այսպէս՝

• բուն իմաստ → Տղուն քիթը կ'արիւնի. քիչ մը քամպա՛կ փութ:

• փոխաբերական իմաստ → Նաւակին քիթին վրայ նստաւ:

• ասոյթային իմաստ → Ոչ մէկուն քիթը պիտի արիւնի. հոգ մի՛ ընէք:

Նվառենք.-

- Փոխաբերականը եւ ասոյթայինը իրարու մօտիկ ձեւեր են: Անոնք առհասարակ ծնունդ են ժողովրդական պատկերաւոր լեզուի, ընդունուած՝ լեզու մը խօսող բոլոր անձերուն կողմէ:
- Փոխաբերականին մէկ տեսակն է բանաստեղծական «պատկեր»ը, որ գրագէտ մը կը ստեղծէ՝ **Փակ անգամ մը գործածելով** զայն (Այսպէս՝ *երգ* բառի օգտագործումը՝ *Երգ մըն է ան մենութեան մէջ զլզլում*՝ տողին մէջ, Դանիէլ Վարուժանի կողմէ):

10. Ընդգծէ՛ մէկ գիծով՝ շեղագիր բառերէն բուն իմաստով գործածուածները. երկուքով՝ փոխաբերական իմաստով գործածուածները, ու ալեճե՛ս գիծով՝ ասոյթ կազմողները.-

- ա. Մեզի յայտնի է՝ այդ մարդը ի՞նչ *աղբիւրներ* ջուր կը խմէ:
- բ. Այս *աղբիւրին* ջուրը հիանալի համ ունի:
- գ. Ի՞նչ *աղբիւրներ* գործածած ես աշխատանքիդ պատրաստութեան համար:
- դ. Մատը կտորեցաւ այդ երկու ընտանիքներուն միջեւ. ուրախ եմ:
- ե. Ջուրը *սառ* կապեր է. ըսել է՝ ջերմաստիճանը գերոյի հասած է արդէն:
- զ. Ոտքերս *սառ* եղած էին՝ ցուրտին մէջ անշարժ մնալէն:
- է. Այս *երգին* եղանակը քիչ մը շատ միօրինակ չէ՞:
- ը. Բան մը ըսե՞մ քեզի: Մի՛ նեղուիր, բայց այս մեքենայիդ *երգը* երգուած է կարծես:
- բ. Գետակին մեղմ *երգը* գիշերը կը լեցնէր:
- ժ. Գործին *մայրը* լացուցինք. երկու ժամէն վերջացուցինք մէկ կողմ նետեցինք:
- ժա. Մայրդ տեսայ երէկ. երկար առեմէ իվեր շէինք տեսած իրար:
- ժբ. Մայր բնութիւնը մտիկ կ'ընէ աղբիւրին զլզլոցը:

11. Արտագրէ՛ քիւ 10 վարժութեան ասոյթները: Դէմը գրէ՛ ամէն մէկուն իմաստը, ապա կազմէ՛ մէկական նոր նախադասութիւն.-

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ՀԱՏՈՒԱԾ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

- Ուղղագրության կանոններ պիտի չտրուին նախադասություններն առաջ: Միայն հասար-գիչ շարուածքով ուշադրութեան պիտի յանջնուին կարեւոր կէտերը:

- Մորենին սարաանդէն կախուեր է աղբիւրին վրայ:
- Աղբիւրին հոսանքը կ'անցնի անձամերէ, որոնք դարերով յետ են անոր գլգլուն երգը:
- Արդեօք այս պահուս նախապատմական հսկայ հրէշներ չե՞ն ճեղքեր այս խորհրդաւոր ծովուն խորունկ ջուրերը:
- Ես երազանքներու մէջ ընկղմած եմ: Բայց հօրեղբայրս, ըստ-երեւոյթին, բնաւ չերազեր: Ան նոյնիակ վայրկեան մը չի ձգեր հեռադիտակը ձեռքէն:
- Արշաախումբին ղեկավարին մօտ, զգալի էին ջղայնութիւն եւ անհամբերութիւն՝ ճամբորդութեան այս նոր ընթացքին հանդէպ:

2

ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Ա - Բարդ բառ (վերաբարդ)

- Բարդ բառերուն մէջ, գիտենք, արմատները կրնան կցուիլ ուղղակի, կամ միանալ զանազան յօդակապերով՝ *ա, ե (ի + ա), ի, եւ ...*:

- Այսպէս՝

. ունկնդրեչ, ջրաման (առանց յօդակապի կցում).

. շքաբար, բարածայր - ա- յօդակապ.

. ուղեկից (ուղի + ա → ուղե-) դարձեալ - ա-, վերածուած՝ ե-ի.

. զատիվար (-ի- յօդակապ).

. ալիւսալ (-եւ- յօդակապ)...

Նկատենք.-

- Որոշ քերականութիւններ բարդ բառ կը նկատեն նաեւ գծիկով միացած արմատները (*գունդ-գունդ, գէշ-աղէկ*): Բարդութեան այս վերջին ձեւը կը կոչուի անխկական բարդութիւն:

1. Գրէ՛ արմատները՝ զատ. քովը ճշդէ՛ անոնց միացման ձեւը՝

ա. կցում ուղղակի,

բ. միացած — *արհմշ...* յօդակապով.-

ա. արմատախիլ → →

բ. ինքնաշատուկ → →

ա. լինանք	→	→
զ. մեծը	→	→
ն. սկզբը	→	→
զ. կիսը	→	→
ն. ստույր	→	→
ը. հեծել	→	→

Ք - Ածանցաւոր բառեր → Բարդածանցաւոր եւ Կրկնածանցաւոր բառեր

- եթէ բառը բաղկացած է երկու արմատէ եւ մէկ ածանց-մասնիկէ, կը կոչուի բարդածանցաւոր → ... *ուշ-ա-ղ(ի)ր-ուրիւն, հեռ-ա-ղիտ-ակ:*

. Արմատ + Արմատ + Մասնիկ → Բարդածանցաւոր

- եթէ բառը բաղկացած է մէկ արմատէ եւ երկու (կամ երեք...) ածանց-մասնիկէ, կը կոչուի կրկնածանցաւոր (կամ եռածանցաւոր...) → *ճամբ-որդ-ուրիւն, ան-իր-ական-ուրիւն:*

. Արմատ + Մասնիկ + Մասնիկ → Կրկնածանցաւոր

2. Արտագրէ՛ հետեւեալ բարդածանցաւոր բառերը՝ գծիկներով զատելով մասերը իրարմէ. երկու գիծով ընդգծէ՛ արմատները, մէկ գիծով՝ ածանց-մասնիկը.-

- ա. արեւելեան →
- բ. ունկնդրութիւն →
- գ. բնագիտական →
- դ. անհետատես →
- ե. գլխացաւանք →
- զ. չափազանցում →

3. Գործածէ՛ նախորդ վարժութեան 12 արմատներէն իւրաքանչիւրը՝ կազմելու նոր բարդածանցաւոր բառ մը, վրան աւելցնելով երկրորդ նոր արմատ մը եւ մասնիկ մը:
- Ընդգծումները ըրէ՛ վերի վարժութեան ձեւով.-

- արև →
- ել →
- →
- →

- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →

4. Հետևեալ կրկնածանցաւոր բառերուն մէջ, գծիկներով զատէ՝ մասերը իրարմէ. երկու գիծով ընդգծէ՝ արմատը, իսկ մէկ գիծով՝ ածանց-մասնիկները:

- Յետոյ ուշադիր ըլլալով մասնիկին՝ բերանացի փորձէ՝ տալ բառին իմաստը.-

- ա. անբնական →
- բ. լուսատրութիւն →
- գ. ակնոցաւոր →
- դ. անլուծելի →
- ե. ճամբորդական →
- զ. տղեղութիւն →
- է. անհետացում →
- ը. անսահմանութիւն →

5. Հետևեալ բարդ բառերէն՝ կազմէ՝ մէկական բարդածանցաւոր բառ.-

- ա. մասնաշատուկ →
- բ. երկրաբան →
- գ. մթնոլորտ →
- դ. հրաբուխ →
- ե. ինքնաբաւ →
- զ. շրջապատ →
- է. իրատես →
- ը. մարդաշատ →

6. Հետևեալ արմատներով կազմէ՝ մէկական կրկն- (կամ բազմ-) ածանցաւոր բառ.-

- ա. քուն →
- բ. նիշ →
- գ. ուղի →
- դ. գեղ- →

- ն. զարթ →
- զ. շարթ →
- է. հանգիստ →
- ը. մահ →

7. Չորձածելով հետեւեալ արմատներէն իւրաքանչիւրը՝ յաջորդաբար կազմէ՝
 - բարդ բառ մը (ազատօրէն ընտրուած երկրորդ արմատով).
 - ածանցաւոր բառ մը (ազատօրէն ընտրուած ածանց-մասնիկով).
 - բարդածանցաւոր բառ մը:

Օրինակ՝
տում → տնտեսաց անտում տնտեսութիւն
ա. երկար	→
բ. զնտ	→
գ. լոյս	→
դ. ատամ	→
է. հարց	→
զ. հետ(ք)	→

8. Գտի՛ր բաղադրիչ մասերը եւ եզրակացո՛ւր բառին իմաստը: Եթէ որոշ բառեր անծանօթ են, փորձէ՛ հասկնալ ու բացատրել՝ մեկնելով արմատներէն եւ ածանց-մասնիկին քերած իմաստէն.
 Օրինակ՝ *տնտեսութիւն* → *տնտես*-*ութիւն* → *տնտես*, *տնտեսութիւն* շրջապատ:

- ա. ապակեղրոնացեալ →
-
- բ. հաճոյակատարութիւն →
-
- գ. վերակառուցում →
-
- դ. խաղապահանջութիւն →
-
- է. առանցնաշնորհեալ →
-
- զ. արեւադարչային →
-

Գ. - Սղում կամ հնչափոխություն

- Բարդացումի / ածանցումի ընթացքին, որոշ արմատներ կամ ածանց-մասնիկներ երբեմն կենթարկուին ուղղագրական-հնչական փոփոխություններու՝ գիրեր կորսնցնելով: Ինչպես արդէն գիտես, անոնք կենթարկուին սղումի կամ հնչափոխութեան:

- Այսպէս՝
. բուն → բնութիւն (ու-ն կը ջնջուի, կը սղուի).
. շէն → շինել (է-ն կը հնչափոխուի, կը դառնայ ի):

- Առաւելաբար արմատներու ձայնաւորներն են, որ կենթարկուին սղումի կամ հնչափոխութեան. քաղածայնները՝ երբեմն միայն:

- Սղումի եւ հնչափոխութեան ամենապարզ կանոնները.-

. ա, է, ը, ո եւ օ ձայնաւորները, ինչպէս եւ իւ քաղաղիք ձայնաւորը, չեն սղուիր ու չեն հնչափոխուիր. → քաղաշէն, ձեռագործ, անընտանիք, գործատր.

. Սղումներէն՝ ի ձայնաւորը յաճախ կը սղուի (միգր → մգաւոր, եկեղեցի → եկեղեցական). կամ -ա- յօդակապով՝ կու տայ -ե- (ուղի → ողեւոր).

. ու-ն եւս յաճախ կը սղուի. արդէն տեսանք՝ բուն → բնութիւն:

. Հնչափոխումներէն՝ է-ն յաճախ կը դառնայ ի. շէն(ք) → շինել.

. ոչ-ը կը դառնայ ու- բոյն → բունաւոր.

. հա-ն յաճախ կը դառնայ է սենեակ → սենեկային:

- Բաղածայններէն՝ հին հայերէնի յօգնակիի -ք մասնիկն է, ամենէն աւելի, որ կը սղուի բարդացում/ածանցումի պահուն:

9. Շեղագիր տրուած արմատները բարդացման պահուն կրած են սղում կամ հնչափոխում:

Գրէ՛ ամէն մէկուն դէմ իր բուն, սկզբնական ձեւը: Օրինակ՝ քիսազոյն → բոյն

ա. վիմարար →

բ. մարգարաբաշար →

գ. հրավառ →

դ. լուծում →

ե. լճակ →

զ. միջուկ →

է. ցրտել →

ը. ճշրում →

10. Գործածէ՛ հետեւեալ արմատները, կազմելով բարդ բառեր այնպիսի ձեւով, որ սղուին կամ հնչափոխուին: Յետոյ քովը գրէ՛, թէ ի՛նչ փոփոխութիւն կրած են.-

Օրինակ՝ ջուր → ջրամերկ → ու-ն սղուած է:

ա. դուռ →

բ. դէմ →

գ. ցոյց →

դ. միտ(ք) →

- ե. պետ(ք) →
- զ. ձուկ →
- է. հին →
- ը. ուղիղ →

ՀԱՏՈՒԱԾ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

- Իսկապես, աղբիւրը հետունքերն ու խորերն կու գայ:
- Հոն՝ լազուարթ շքաքարեր կու լան, եւ քարացած օձեր կարծես կ'ունկնդրեն լտփիւնը:
- Դարերու ընթացքին հսկայ անտառներ ածխացեր են հողին տակ: Բամաստեղծին համար՝ անոնցմէ ծնելիք կրակն ու զօրութիւնը անոնց մէջէն անցած մրրիկներուն ուժն է:
- Երկրաբանին երիտասարդ օգնականը պիտի ուզէր գայն հանդարտեցնել ու համոզել, քայց ան ջղագրգռուած էր եւ չէր ուզեր հանդարտիլ ու համոզուիլ:
- Ան ճամբորդութիւնը գրօսապտոյտ կը կոչէր. ջուրի հարթ տարածութիւն մը զինք չէր հետաքրքրեր:

3

ԳՈՅԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՅՈԳՆԱԿԻՆ. ԻՐԻ ԳՈՅԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԾՈՒԱԾ ԱԾԱԿԱՆՆԵՐ (ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ԹՈՒԱԿԱՆ)

Ա - Բարդ գոյականներու յոգնակին. -եր կամ -ներ մասնիկ

- Բարդ բառերը յաճախ իրենց յոգնակիի մասնիկը կը ստանան ըստ ծանօթ կանոնին:
 - . Եթէ երկրորդ արմատը միավանկ է → -եր մասնիկ (*եչեկտրալամբ* → *եչեկտրալամբեր*).
 - . Եթէ երկրորդ արմատը բազմավանկ է → -ներ մասնիկ (*գեպնուղի* → *գեպնուղիներ*):
- Բայց երբեմն բարդ բառեր չեն հետեւիր այս կանոնին: Որոշ բարդ բառերու մէջ, երկրորդ արմատը միավանկ կ'ըլլայ, քայց բառը կ'առնէ -ներ մասնիկ: Ասիկա կը պատահի եթէ՝
 - . երկրորդ արմատին բուն իմաստը փոխուած է (*քարեր*, քայց *երկնաքարներ*).
 - . այդ արմատը բայաբնու է, «ընել» կը նշանակէ, ոչ գոյական: *Չկնորս* (→ *չկնորսներ*) բառին մէջ *որս* գործածուած է ոչ *որս* գոյականի իմաստով, այլ *որսալ* բայի. կամ *ուղեցոյց* (→ *ուղեցոյցներ*) բառին մէջ *ցոյց* արմատը ունի ո՛չ *ցոյց* գոյականի իմաստ, այլ *ցուցնել* բայի:

- Կամ ման լրի անկանոն ձևեր. *Հօրաքոյր* անլի յաճախ կ'ըլլայ *հօրաքոյրներ*՝ հակառակ վերի կանոնին. *օրագիր*, *մոյնպէս*, կրնայ ըլլալ թէ՛ *օրագ(ի)րներ*, թէ՛ *օրագիրներ*, մինչ ըստ կանոնին՝ պէտք էր գործածուէր այս ձևերէն միայն երկրորդը...

1. Ընդգծուած բարդ գոյականները վերածէ՛ յոգնակիի՝ ուշադիր ըլլալով կանոններուն.-
Օրինակ՝ Թանգարանին մէջ ցուցադրուած կապոյտ շքաքարը երկար դիպեցի:
→ *Շքաքարը*

ա. Այս ձորին դէմի լեռնայանցը եւ ետեւի քարաժայռը անլի բարձր կը յիշէի:

.....

բ. Այս դեղահատով բուժեցի գլխացաւս:

.....

գ. Այս գերեզմանատան մէջ շքեղ գերեզմանաքար մը չտեսայ:

.....

2. Նոյն երահանգը (ի հարկին՝ յոգնակիի վերածման կողքին՝ ուրիշ փոփոխութիւններով):
- Եթէ շեղում կայ -եր/-ներ ընդհանուր կանոնէն, փորձէ՛ քացատրել՝ քերանացի.-

ա. Այդ արահետը ելեւէջ գրեթէ չունի. ուղեկիցս շատ գոհ մնաց:

.....

բ. Մեր մէջ հեռատեսը դուն եղար. հետդ կողմնագոյց մը առեր ես:

.....

գ. Հիանալի կը նուազէ այս ջութակահարը. ունկնդիրը ուղղակի կը գրաւուի իր նուագով:

.....

Բ - Թուական ածական եւ գոյականին յոգնակի ձևը

- Երբ գոյականի մը կ'ընկերանայ *երկու*, *երեք*... կամ անլի մեծ քանակ նշող թուական ածական, գոյականը բնականաբար յոգնակի է: Բայց անիկա կրնայ երբեմն գրուիլ առանց *-եր/-ներ* մասնիկի: Այսպէս, գոյականը առանց յոգնակիի մասնիկի կը գործածուի՝

1ա. երբ շափի միաւոր է (*ժամ*, *մեքր*...). → *Հանար կարք չգելով սպասեց մօտ երկու ժամ* (ո՛չ *երկու ժամեր*), կամ *Խորաչափը իջեցուցինք երեք հարիւր մեքր* (ոչ *մեքրեր*).

1բ. երբ նախադասութիւնը կ'ուզէ շեշտել գոյականին քանակը. → *Տասնէն անլի չուկ քունեցինք* (ո՛չ *տասնէն անլի չուկեր*...)

- Քայլ գոյականը յոգնակիի մասնիկով կը գրուի,

2ա. երբ ենթակայ է եւ իր հետ համաձայնող բայ կայ → *Երեք շուկերն ալ աչքերէ
բարձ էին (ո՛չ երեք շուկն ալ...)*.

2բ. երբ թուական ածականէն զատ, ան ունի ուրիշ լրացում → *Երեք շուկ բոնեցի,
ռայջ Երեք փարփոհնակ շուկեր բոնեցի:*

3. Գիր խաչանիշ թուական ածականին տակ: Ընդգծէ՝ հետեւող գոյականը մէկ գիծով, եւ
վերջաւորութեան գրէ՝ վերի կանոններէն ո՞ր մէկուն համաձայն յոգնակիի վերածուած է.-
Օրինակ՝ Այս լիբան վրայ երեք քարայր հեկազօփեցինք: ... 1 բ կանոն ...

+

ա. Երեք ժամ մագլցեցաւ. բայց ոչ վիրաւոր այծեամը գտաւ, ոչ ալ անոր երկու ձագերը:

բ. Երեք հազար տարի, մեր ժողովուրդը առասպելներ հիւսեր է. վերջին հարիւր յիսուն տարիները
ճրայն տեսան անոնց գրի առնուիլը:

գ. Երկու ժամուան մէջ, Հանսը եւ ես քսան ձուկ որսացինք: Առաջին երկու ձուկերը մեծ էին, իսկ
ճրայնները՝ փոքր:

4. Թուական ածականէն ետք եզակի^օ, թէ՞ յոգնակի: Ամբողջաց՛ւր մախադասութիւնը՝
ընտրելով յարմար ձեւը ու ջնջելով սխալը. դարձեալ ճշդէ՛ կանոնը.-

Օրինակ՝ Այո, չորս հսկայ (գինուոր, գինուորներ) տեսայ: կանոն 2բ.

ա. Մարգիլը մաւ երկու հարիւր (մեթրի, մեթրերու) վազը կատարեց յաջողութեամբ.

վերջաւորութեան՝ ստացաւ երկու ոսկի (մետալ, մետալներ):

բ. Երեք (հրացան, հրացաններ) ունէինք, մաւ մօտ երկու հարիւր (փամփուշտ, փամփուշտներ):
.....

գ. Հարց էր՝ մեր երեք խեղճ (հրացանով, հրացաններով) ի՞նչ կրնայինք ընել երկու հսկայ (հրէշի,
հրէշներու) դէմ:

Գ - Որակական եւ թուական ածականները՝ իբր գոյական

- Արդէն մեզի ծանօթ է, որ որակական ածականը կրնայ գործածուիլ իբր գոյական՝
փոխարինելով իր որոշած, որակած գոյականը:

- Առեն՛ք յուսահատի (յուսահատ մարդու) աչքեր եւ անմեղներ (անմեղ էակներ) հալածելի
օրինակները: Յուսահատ եւ անմեղ ածականները գործածուած են իբր գոյական:

- Նոյնն է պարագան, գիտենք, բուսական ածականին, որ կրնայ փոխարինել իր որոշած գոյականը, միշտ պահելով՝ քանակ ճշդելու իր դերը:

- Այսպես՝ *մրտորդները կը հեղափոխէին երեք այծեամներ. երկուքը (երկու այծեամներ) յաջողեցան փախչիլ. բայց երրորդը (երրորդ այծեամը) ինկաւ իրենց չեռքը: Հոս՝ երկուքը եւ երրորդը բուսական ածականները գոյականաբար գործածուած են:*

5. Ընդգծէ՛ բոլոր այն որակական ածականները, որոնք գոյականաբար գործածուած են: Իսկ նախադասութեան աւարտին՝ զատէ՛ ածական-գոյական գոյգը.-

Օրինակ՝ Ժողովուրդը կը յարգէր բարի գործերը եւ կը հաւատար չարերու պատժումին:
→ չար գործերու

ա. Մարդը բարձունքէն հովիտը կը դիտէր յուսահատի աչքերով: Իրիկնային կապոյտը կամաց-կամաց կը մթննար, իր տեղը կու տար սեւին:

բ. Փոքր ձուկերը մեզ զարմացուցին. հապա՞ տքէ աւելի մեծերու հանդիպինք: Եւ ի՞նչ պիտի ընենք, եթէ յամկարծ հսկաներ ելլեն ջուրին երեսը:

գ. Այս պզտիկ կաղնիները փշոտ են. ես այդ մեծերը կը նախընտրեմ: Իսկ տակը բուսած ծաղիկներէն՝ կարմիրները ամենէն աւելի կը սիրեմ:

6. Ընդգծէ՛ իբր գոյական գործածուած բուսական ածականները. զատէ՛ ածական-գոյական գոյգը.-

Օրինակ՝ Աջի արահեպներէն երկուքը փնդ չեն հասցներ. երրորդը ատէք:
..... երկու արահեպները երրորդ արահեպը

ա. Սրինգով նուագուած եղանակներէն առաջինները միայն լաւ կը ճանչնայի. մանաւանդ վերջինը բոլորովին նոր էր ինձի համար:

բ. Քարայրին յաջորդական երեք սրահները այցելեցինք: Չորրորդին մուտքերէն երկուքն ալ դժուարամատչելի էին, եւ ստիպուեցանք ետ դառնալ:

գ. Երկու ակերուն առուները միանալով՝ մէկի կը վերածուին: Այս ձորը արդէն ուրիշ ակ չունի. կան միայն այդ երկուքը:

7. Գրագրի գոյականը ածականին՝ նույն բառը չկրկնելու համար.-

ա. Երկը երբեք (առաջին հորթը) կ'արածէր. միս (երկու հորթերը)

..... կը բառաչէին:

բ. Աղաղիք ծաղիկներուն. (կապոյտ ծաղիկները) դրէ՞ք ջուրի մէջ, իսկ

..... մի՛ դաչիք. տուէ՞ք ինձի:

գ. Այծերն (երկու այծերը) ժայռին ետին պահուրտեցան. միս (չորս այծերը)

..... (չարագործ մարդոց) ներկայութենէն անտեղեակ, կ'արածէին:

8. Պատար՛ք քերականական լուծումը՝ թիւ 5 եւ թիւ 6 վարժութիւններու գոյականաբար արժածուած որակական եւ բուական ածականներուն.-

(Երբ գոյական գործածուած ածականը կ'առնէ թիւը, հոլովը եւ պաշտօնը փոխարինած գոյականին:)

«Աղաղի» կը հասարար չարերու պարծումին օրինակին մէջ, չարերու կը լուծուի իբր՝

Աղաղի ածկ., գոյականաբար գործծ., յոգնկ., սեռկ. հլվ., յարկացուցիչ պատժումին գոյականին:

- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →

ՀԱՏՈՒԱԾ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

- Երկրաբանը խորաչափով ջուրին խորութիւնը կը չափէ. ժայտերու զարնուելու վախը չ'արդարանար:
- Երիտասարդը կը դիտէր անհուն տարածութիւնը: Բայց բան չէր տեսնուեր. մթնոլորտը նոյնքան անբնակ կ'երևէր, որքան երկկ՝ իրենց ետին մնացած ծովափը:
- Ան իզուր կը ջանար մայրաձորը հեռացնել կրծումը երկաթնայ ձողէն. չէր յաջողեր: Նախորդ գիշերուան իր երազը իրականութեա՞ն պիտի վերածուէր արդեօք:
- Որտորոշին նետը իր նշանին պիտի չհասնէր այսքան վարէն. բայց առջեւը ճամբայ ալ չէր երևեր, որպէսզի փորձէր դէպի գագաթը քարճրանալ:

4

ԱՆՉՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ (ԱՆԴՐԱԴԱՐՉ ԵՒ ՓՈԽԱԴԱՐՉ) ՅՈՒՅԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ

Ա - Երրորդ դեմքի զոյգ անձնական դերանուններ՝ ԻՆՔ-ԱՆ

- Ծանօթ ենք անձնական դերանուններում՝ իրենց երեք դեմքերով, եզակի ու յոգնակի քիւերով, նաեւ հոլովներով:

. Անձնական դերանունները կը փոխարինեն զոյականներ եւ նոյն ատեն կը ճշդեն անոնց դեմքը - առաջին, երկրորդ կամ երրորդ դեմք:

- Գիտենք նաեւ, որ երրորդ դեմքի անձնական դերանունը, հայերէնի մէջ, զոյգ է ԻՆՔ եւ ԱՆ: Այս երկու դերանունները կը կազմեն իրենց հոլովական շարքերը: Ուղղական հոլովէն մինչեւ գործիական, եզակի ու յոգնակի, անոնք կը ներկայանան հետեւեալ պատկերով.-

. Ինք, զինք, իր, իրեն, իրմէ, իրմով: Իրենք, զիրենք, իրենց, իրենց, իրենցմէ իրենցմով:

. Ան, զայն, անոր, անոր, անկէ, անով: Անոնք, զանոնք, անոնց, անոնց, անոնցմէ, անոնցմով:

- Այս երկու շարքերը չունին ճիշդ նոյն իմաստն ու գործածութիւնը: Անոնց տարբերութիւնը կը տեսնենք, երբ առնենք պարբերութիւն մը՝ ուր գործածուած են երկուքն ալ:

- Տեսնենք այսպիսի պարբերութիւն մը.- Որսորդը չգտաւ *իր* որսը, թէւ շատ փնտռեց *զայն*: Կարծես լեռը ջնջեր էր *անոր* հետքերը: Սարսափը պատեց *զինք*. նոյնիսկ *իր* քայլերուն արձագանգէն կը վախնար:

- Հոս ԻՆՔ եւ ԱՆ գործածուած են տարբեր անձերու համար - թէւ երկուքն ալ՝ 3րդ դեմքի: Ինք, իր, զինք... կը վերաբերին որսորդին. իսկ զայն, անոր... կը վերաբերին՝ որսին:

- Ուրեմն, մանաւանդ երբ երկու (3րդ դեմքի) անձերու մասին կը խօսուի, այս երկու շարքերը պէտք չէ գործածուին պատահական ձեւով: Ինք դերանունը կը յատկացուի այն անձին, որուն մասին պարբերութեան մէջ խօսուած է աւելի կանուխէն. միւսին՝ հետեւողին համար՝ կը գործածուի ան շարքը:

Նկատենք.-

. Երբեմն, «դեմք»ը կ'արտայայտուի ոչ անձնական դերանունով, այլ -*ւ* -*դ* յօդերով (որոնք հոս կը դադրին սեփականութիւն նշանակելէ): *Մածիրս* (= *մենք*), *պզտիկներդ* (= *դուք*):

1. Չեղձ անասուններ մեջ տրուած անձնական դերանուններէն մէկը՝ **խնք** կամ **ան** շարքէն, ընտրու աւելորդ բառը.-

- ա. Թեմակառոյ (իր, անոր) երօրորդիին կը սպասէր գետնուղիին մուտքին, իսկ (ինք, ան) ճամբայ տեսնելու ատեն (իրեն, անոր) լուր տալու...
- բ. Ընդ անասունորը վրանին մէջ մոռցած էր (իր, անոր) կողմնացոյցը, եւ խմբապետին դիմելով՝ (իրեն, անոր) խնդրեց օգնել (իրեն, անոր):
- գ. Կենտրոնը կարծես (իր, անոր) գիրկին մէջ պահած էր վիրատը կենդանին՝ (զինք, զայն) անարտաբանելու համար որսորդներէն, խնամելու համար (իր, անոր) վերքերը:

2. Եզրի նրանեանգը.-

- ա. Երազը կը խաղային պարտէզը, ու տեսան որսորդը, որ հրացանը ուսին՝ կ'անցնէր (իրենց, անոնց) մօտէն. (ան, ինք) կը շտապէր հասնելու դաշտ՝ կաքաներուն ետեւէն:
- բ. Երազը ազդարարեցին (զինք, զայն), որ (իրենք, անոնք) տեսած էին կաքաներուն քարձրանալը մաշկ քարքարուտ քարձունքը: Բայց (ինք, ան) չուզեց ականջ կախել, (իրենցմէ, անոնցմէ) անտեսութիւն ընդունիլ:
- գ. Երկուստարդը (իր, անոր) հօրեղբօր յայտնեց (իր, անոր) գոհունակութիւնը՝ այդ հաճելի խոնարհացութեան համար: Բայց (ինք, ան) բնաւ տրամադիր չէր (իրմով, անով) զբաղելու. աւելին՝ (իրեն, անոր) քացատրեց, որ ժամանակ չունի կորսնցնելու:

Բ - Ընդհանուր վերաբրաղ Անձնական Դերանուններու

3. Ընդգծէ՝ անձնական դերանունները, բերանացի ըստ՝ ամէն մէկուն դէմքը, թիւը, հոլովը.-

- ա. Առաջնորդը մեզի թելադրեց անշարժ մնալ մեր տեղերը:
- բ. Իր առջեւ վար իջնող ճամբայ չկար. լեռը կը պատժէր զինք:
- գ. Այժեանը լեռներու զաւակն է, անոնց ծնունդը. իրեն համար գաղտնիք չունին անոնք:
- դ. Չեզմէ՞ ստացան իրենց տեղեկութիւնները. իրենց շրտի՞ք նաեւ, որ մեզ եւս հրաւիրած էք:

4. Տո՛ւր պահանջուած անձնական դերանունները (Ա., Բ., Գ-1 կամ Գ-2՝ նշելու համար յաջորդաբար առաջին, երկրորդ եւ զոյգ երրորդ դէմքերը).-

- Բ., եզկ., սեռկ.-		- Գ-1, յոզնկ., տրկ.	
- Գ-2, եզկ. գործիակ.-		- Ա., յոզնկ., քացոկ.	
- Ա., եզկ., հայցկ.		- Գ-2, յոզնկ., ուղղկ.	
- Գ-1, եզկ., տրկ.		- Ա., յոզնկ., սեռկ.	
- Ա., եզկ., քացոկ.		- Բ., յոզնկ., հայցկ.	
- Գ-2, եզկ., տրկ.		- Բ., եզկ., գործիակ.	

5. Գրե՛ք անձնական դերանունը՝ հայցական կամ տրական հոլով.

- ա. Ծովը (ա. դեմք, եզկ.) զարմացուց, բայց կարծես նորութիւն չէր (ք. դեմք, եզկ.)
 բ. Հանքը (ա. դեմք, եզկ.) մտահոգեց. բայց կարծես իր ըսածները (զ1 դեմք, եզկ.) բնաւ ալ չէին մտահոգեր:
 գ. Հօրեղբայրդ (ք. դեմք, եզկ.) շատ կը սիրէ եղեր. (զ1 դեմք, եզկ.) երբեք չ'տեսած՝ այդ վիճակով. (ա. դեմք, եզկ.) ուղղակի զարմացուց:
 դ. Աքսէլ, դուն (ա. դեմք, եզկ.) կը նայիս, բայց (ա. դեմք, եզկ.) չես տեսնուիս ինչ սլառահաճ է (ք. դեմք, եզկ.):

Գ - Անդրադարձ եւ Փոխադարձ (անձնական) դերանուններ

- Ունինք անձնական դերանունի երկու մասնաւոր տեսակներ - ինքզինք եւ իրար շարքեր
- Ատոնցմէ՝ ինքզինք ունի ենթակայէն ելող եւ իրեն վերադարձող գործողութեան մը իմաստը: Կը կոչուի ԱՆԴՐԱԴԱՐԾ (անձնական) դերանուն: Ինքզինք կը գործածուի երրորդ դեմքի համար: Ան կը հոլովուի հետեւեալ պատկերով.

<u>ՀՈԼՈՎ</u>	<u>ԵԶԱԿԻ</u>	<u>ՅՈԳՆԱԿԻ</u>
Ուղղական հոլով	(չունի)	(չունի)
Հայցական	ինքզինք	իրենք զիրենք
Սեռական	ինքնիր	իրենք իրենց
Տրական	ինքնիրեն	իրենք իրենց
Բացատական	ինքնիրմէ	իրենք իրենցմէ
Գործիական	ինքնիրմով	իրենք իրենցմով

- Այս երրորդ դեմքի ինքզինք ձեւին վրայ, կազմուած են ինքզինքս (յոզմակի՝ մենք մեզ) եւ ինքզինքդ (յոզմակի՝ դուք մեզ) ձեւերը, յաջորդաբար առաջին եւ երկրորդ դեմքի համար:
- Ինքզինքիս, ինքզինքքիդ, ինքզինքքին..., յաճախ կը գործածուին խօսակցութեան մէջ, քաղցր ձեւեր չեն: Պէտք է ըսել՝ ես ինձի, դուն քեզի, ինքն իրեն...

- Իրար անձնական դերանունը կ'արտայայտէ երկու կամ աւելի ենթականերու միջեւ փոխադարձուող գործողութեան իմաստ: Ատոր համար՝ կը կոչուի ՓՈՒՍԱԴԱՐԾ (անձնական) դերանուն:
- Իր հոլովական պատկերը՝

Ուղղական	(չունի)
Հայցական	իրար (երբեմն՝ զիրար)
Սեռական-տրական	իրարու
Բացատական	իրարմէ
Գործիական	իրարմով

6. Ամբողջացր՛ւր՝ ընտրելով յարմար անդրադարձ անձնական դերանունը.-

. ինքզինքս ինքզինքդ մենք մեզ դուք ձեզ ես ինձի դունք թեզի մենք մեզի դուք ձեզի

- ա. Որսո՞րդ, դուն մոռցած ես բոլորովին:՝ եկուր. այս լեռը կատակ
չընեիր: Քեզի ալ մեղք է, պատանի ընկերոջդ ալ. վտանգի մի՛ առաջնորդէք:
բ. մտածեցինք. հիմա ձեզ մտածենք: Չեմ սիրեր մեղադրել, որ մոռցայ
ընկերական պարտքս: Միշտ ըսած ենք , որ պարտատր ենք ձեզի օգտակար ըլլալ:
գ. Չեմ գիտեր՝ հարց տուա՞՞ծ էք երբեք, թէ ինչպէ՛ս այդ բոլոր
դժուարութիւններուն մէջէն դուրս հանած եմ:

7. Գործածէ՛ իրար, իրարու, իրարմէ կամ իրարմով (ոմանք՝ մէկէ աւելի անգամներ).-

- ա. Փրոֆեսորը եւ առաջնորդ Հանցը շատ խանդավառ էին , որոշած էին
հետ մնալ մինչեւ ճամբորդութեան աւարտը:
բ. Ապրի՛ք. եթէ միշտ այսպէս գոհ մնաք, չսկսիք մեղադրել, այս գործը
արագօրէն առաջ կ'երթայ:
գ. մի՛ անցնիք, վստահեցէք. ամէն պատճառ ունիք հպարտանալու:

8. Քերականական պաշտօն:

Անդրադարձ եւ փոխադարձ դերանունները նախադասութեան մէջ կ'ունենան պաշտօններ:

- Գտնե՛նք հոլով եւ պաշտօն.-

Այսպէս՝ Մենք իրար շատ կը սիրենք:

Իրար- հայցական հոլով, ուղիղ խնդիր:

ա. Որսորդը եւ որսը իրարու պիտի չհանդիպին երբեք:

..... →

բ. Փրոֆեսորը ինքնիրեն կը խօսէր. բայց ինքնիր բառերը չէր լսեր կարծես:

..... →

..... →

գ. Ըրար մի՛ ամբաստանէք: Մարդ ինքզինք կը քննէ՝ նախքան ուրիշը մեղադրելը:

..... →

..... →

դ. Ո՛չ ինքզինքը պատժէ, ոչ ալ՝ մեզ: Եկո՛ւր ճամբան փնտռենք:

..... →

7 - Յուցական Դերանուն

- Մեզի ծանօթ են ցուցական ածականները (այս, այդ...), որոնք գոյականին վրայ դրուելով զայն ցոյց կու տան:
- Յուցական իմաստ ու արժէք ունին նաեւ ցուցական դերանունները (ասիկա, ատիկա...): Իրենց յատկութիւնը եւ պաշտօնը՝ գոյականը ցոյց տալով հանդերձ զայն փոխարինել: Ուրեմն, անոնք կը գործածուին իբր գոյական, կ'ունենան թիւ, հոլով եւ պաշտօն:
- Ինչպէս ցուցական ածականները, ցուցական դերանուններն ալ կը գործածուին հետաւորութեան երեք աստիճաններով, արտայայտուող՝ ասիկա, ատիկա եւ անիկա դերանուններով: Յոգնակի՝ ասոնք, ատոնք եւ անոնք:
- Յուցական դերանունները նաեւ կը հոլովուին անշուշտ: Իրենց հոլովական պատկերը՝

ԱՄԻԿԱ

ՀՈԼՈՎ

Ուղղ.-հայց.
Մեռ.-տրակ.
Բացառ.
Գործիակ.

ԵԶԱԿԻ

ասիկա (աս)
ատոք
ասկէ
ատով

ՅՈԳՆԱԿԻ

ասոնք
ատոնց
ասոնցմէ
ասոնցմով

- Ատիկա եւ անիկա կը հետեւին նոյն օրինակին:

9. Ընդգծուած ցուցական ածական-գոյական գոյզին տեղ՝ դի՛ր միայն ցուցական դերանուն. *Օրինակ՝ Այս չեռնայանքը (...ասիկա...) իմն է. այդ չեռնայանքին (...ատոք...) փէրը չեմ գիտեր:*

ա. Այս հրացանը (.....) ա՛ն եւ տա՛ր այն մարդուն (.....):

բ. Այդ տուփին (.....) կափարիչը հո՛ն է. կը բերե՛ս ինձի:

գ. Հաճիս կրկին կը գտնե՛ս այն ներկը (.....), որ անցեալ անգամ գտած էիր. եթէ այդ ներկը (.....) չգտնուի՝ գործը յաջող արդիւնք պիտի չտայ:

դ. Այդ կարթին (.....) ծայրը պզտիկ ծուկ մը կը թպրտայ, այն ծուկը (.....) ինչպէ՛ս կը կոչուր. այն ծուկին (.....) անունը չեմ գիտեր:

ե. Այս կարթը (.....) ինչո՞ւ կը պահես. փճացած է: Այդ կարթին (.....) տեսակը արդէն լաւ չէ:

10. Նախորդին հակառակը, ցուցական դերանունը վերածէ՝ ցուցական ածական-գոյական գոյզի, գործածելով փակագիծի մէջ տրուածը, ընելով հարկաւոր փոփոխութիւնները.-

Օրինակ՝ Ասիկա (որտորդ) ...Այս որտորդ... գնդակ արշակեց արտոր (այծեամ) ...այդ այծեամ... վրայ:

ա. Ասոնք (չուկեր) դուն բռնեցիր, չէ՞. ուրեմն ասոնք (չուկեր)
բուկը են:

բ. Արունց (հրաբուխներ) լաւան սառած-կարծրացած է, եւ
քնքո՛ք հող դարձած:

գ. Ալբուր (սոսաջնորդ) մի՛ հետեւիք. այտոր (սոսաջնորդ)
..... ընթացքը շատ վստահելի չէ:

դ. Ուշադի՛ր. արիկա (արահներ) վտանգաւոր կը գտնեմ:

ե. Արունց (ծառեր) ջուր թո՛ղ չտան. այտունք (ծառեր)
..... թո՛ղ չխնամեն:

II. Գտնե՛նք ցուցական դերանունին պաշտօնը մախադասութեան մէջ:

- Քիւ 9 վարժութեան մէջ կազմած ցուցական դերանուններդ արտագրելով՝ դէմը գրէ՛ ամէն
մէկուն հոլովը եւ պաշտօնը.-

Օրինակ՝ Այս չեղնայամբը (...առիկա...) իմս է. իսկ այդ չեղնայամբին (...այտոր...) փէրը չեմ գիտեր:

Ետե՛կա - Ուղղական հոլով, ենթակայ:

Ատոր - Մտական հոլով, յարկացուցիչ:

- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →
- →

ՀԱՏՈՒԱԾ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

- Գագաթը հասնել է ետք, որսորդը շօտաւ իր հալածած կենդանին: Ըստ փնտտեց զայն, քայց իզոր:
Հովը կը փչէր ուժգին, գայլի պէս կ'ոռնար: Զիչ առաջուան անվախութեան փոխարէն՝ սարսափը
պատեր էր մեր որսորդը, որ նոյնիսկ իր քայլերու արձագանգը լսելով կը դողար, կը խտովէր:
- Չառիվերը դիրին էր, քայց զառիվարը՝ ահարկու: Որսորդը չէր յիշեր՝ ուրկէ՛ վեր ելեր էր, եւ ուրկէ՛
պէտք էր իջնէր:
- Մայր բնութիւնը հալածուած կենդանին առեր ու պահեր էր իր գիրկին մէջ: Դնշուած ժողովուրդի
եռգին շընդունիք, որ անմեղները տառապին - առնուազն՝ հեքիաթներու անմեղները: